

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.34>

КУШНІРЕНКО Р.О.

**РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ
УМИСНИМ ПОСЯГАННЯМ НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ****RESULTS OF THE RESEARCH ON THE PREVENTION
OF INTENTIONAL ATTACKS ON HUMAN LIFE**

У статті досліджено окремі заходи запобігання умисним посяганням на життя людини шляхом аналізу статистичної інформації, яка відображає стан цього виду злочинності, його динаміку, географію. Встановлено збільшення питомої ваги окремих видів умисних вбивств, які вчинюються при обтяжуючих обставинах, загальний масив злочинних посягань на життя формується переважним чином за рахунок «звичайних» вбивств (побутових, ситуативних тощо). Якщо у 90-ті роки потенційними вбивцями були особи, які відбували покарання за відповідні злочини, члени організованих груп, особи які перебували на обліку, а жертвами – підприємці, заможні громадяни, особи які мали владу чи сферу впливу, то в наш час, потенційний вбивця це і буд-який член (батько, мати, хтось з дітей) кожної десятої, зазвичай, неблагонадійної родини. Жертва – ті самі члени родини, сусіди, знайомі тощо. Зрозуміло, що в такій ситуації працівники правоохоронних органів просто не здатні ефективно здійснювати профілактичну діяльність, вживати заходів до запобігання умисним вбивствам та замахам на них, адже профілактичних осіб (в тому числі і жертв з провокуючою поведінкою) занадто багато. Попри зменшення загальної кількості умисних вбивств протягом останніх десятиліть, зміни у структурі умисних вбивств та зменшення загальної кількості вбивств, які вчинюються за окремими обтяжуючими обставинами, ця сфера потребує наразі першочергової уваги з боку правоохоронних органів, держави, розробки дієвих заходів запобігання цим небезпечним посяганням, створення та впровадження ефективних заходів захисту життя і здоров'я громадян. Зроблено висновок, що умисні посягання на життя людини в Україні розглядати у двох площинах: першу як загально-кримінальну насильницьку злочинність; другу як вбивства, вчиненні російськими військовослужбовцями як порушення законів та звичаїв війни, та відповідно, заходи запобігання цим убивствам запропоновано розробляти з урахуванням цього поділу. Встановлено закономірність між кількістю раніше вчинених особою кримінальних правопорушень проти власності та ймовірністю вчинення у майбутньому умисного вбивства. Така закономірність полягає в тому, що особи, які неодноразово засуджуються за крадіжку (2-3 та більше разів), найчастіше, у житті суспільно-корисною працею не займаються, у переважній більшості ведуть паразитичний спосіб життя, який поєднується з систематичним вживанням алкогольних напоїв, що в решті решт призводить до явної деградації, звуження кола особистих інтересів, виникнення агресивно-насильницької спрямованості, яка з часом проявляється в умисному посяганні на життя людини.

Ключові слова: життя людини, злочинність, кримінальні смерті, убивство, запобігання.

The article examines the trends of criminal deaths in Ukraine by analyzing statistical information that reflects the state of this type of crime, its dynamics, and geography. An increase in the specific weight of certain types of intentional murders, which are committed under aggravating circumstances, has been established, the overall array of

criminal assaults on life is predominantly formed at the expense of "ordinary" murders (domestic, situational, etc.). If in the 90s the potential murderers were persons serving sentences for relevant crimes, members of the organized groups, persons who were on the register, and the victims were entrepreneurs, wealthy citizens, persons who had power or a sphere of influence, then nowadays, a potential murderer is any member (father, mother, one of the children) of every tenth, usually uncharitable, family. The victim is the same family members, neighbors, acquaintances, etc. It is clear that in such a situation, law enforcement officers are simply not able to effectively carry out preventive activities, take measures to prevent intentional murders and attempts on them, because there are too many people to prevent them (including victims with provocative behavior). Despite the decrease in the total number of intentional homicides over the past decades, changes in the structure of intentional homicides, and a decrease in the total number of homicides committed under certain aggravating circumstances, this area currently requires priority attention from law enforcement agencies, the state, the development of effective measures to prevent these dangerous encroachments, the creation of and implementation of effective measures to protect life and health of citizens. It was concluded that intentional encroachments on human life in Ukraine should be considered on two levels: the first as a general criminal violent crime; the second as murders committed by Russian servicemen as a violation of the laws and customs of war, and accordingly, measures to prevent these murders are proposed to be developed taking into account this division. A regularity has been established between the number of criminal offenses committed by a person against property and the probability of committing intentional homicide in the future. This pattern consists in the fact that persons who are repeatedly convicted of theft (2-3 or more times) most often do not engage in socially useful work in their lives, the vast majority lead a parasitic lifestyle, which is combined with the systematic consumption of alcoholic beverages, which in the end leads to clear degradation, narrowing of the circle of personal interests, the emergence of an aggressive and violent orientation, which over time manifests itself in a deliberate encroachment on a person's life.

Key words: *human life, crime, criminal deaths, murder, prevention.*

Актуальність теми. Конституція України, проголосивши у ст. 3 життя людини найвищою соціальною цінністю, втілила одне найважливіше природне невід'ємне право кожної особи – право на життя. Норми Основного Закону держави як норми прямої дії вимагають від кожного члена суспільства утримуватися від будь-якого незаконного насильства, а від органів державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб (у межах своєї компетенції та у визначених законами України межах) вживати заходи щодо недопущення у першу чергу умисних посягань на життя людини. Такі кримінальні правопорушення у чинному КК України відносяться до особливо тяжких злочинів, за вчинення яких можливе призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Звичайно, мова йде про ст. 115 КК України, якою забезпечується кримінально-правова охорона життя будь-якої людини.

Російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 році та перейшла у повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року, стала найбільшим криміногенним фактором щодо зростання умисних посягань на життя людини. За кількістю кримінальних смертей у 2022 році року з коефіцієнтом більше 30 на 100 тис. населення Україна знову (вперше це відбулося це 2014 році) приєдналася до країн Латинської Америки і Карибського басейну [1].

Згідно із статистичними даними Офісу генерального прокурора України, протягом 2006-2012 років в Україні реєструвалося приблизно 3 тис. умисних вбивств, що становило коефіцієнт 6-7 кримінальних смертей на 100 тис. населення. У 2013 році зареєстровано 5792 умисних вбивств, у 2014 – 11018, у 2015 – 8045, у 2016 – 6621, у 2017 – 5056, у 2018 – 5578, у 2019 – 5468, у 2020 – 3817, у 2021 – 3212, у 2022 – 21460. У 2014 році рівень кримінальних смертей на 100 тис. населення становив майже 28, у 2021 – приблизно 9.

Очевидно, що такі коливання умисних вбивств, особливості відповідної запобіжної діяльності в умовах воєнного стану, лише актуалізують проведення дослідження кримінологічної характеристики та запобігання умисних посяганням на життя людини.

Стан дослідження. Варто відмітити, що проблема кримінологічного забезпечення права на життя людини відображена у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких можна виокремити праці О.М. Бандурки, В.С. Батиргарєєвої, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова,

А.В. Боровика, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, О.А. Гритенко, В.К. Грищука, О.М. Гуміна, О.М. Джу- жи, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової, О.О. Дудорова, В.П. Ємельянова, К.В. Катеринчук, І.О. Кисе- льова, І.В. Козича, І.М. Копотуна, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, О.М. Литвинова, П.С. Ма- тишевського, І.Б. Медицького, М.І. Мельника, С.А. Мозоля, В.О. Навроцького, В.І. Осадчого, М.І. Панова, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, В.П. Тихого, В.О. Тулякова, Н.В. Ува- рової, М.І. Хавронюка, Є.В. Фесенка, А.Є. Фоменка, П.Л. Фріса, В.В. Шаблістого, С.С. Яценка та ін.

Серед дисертаційних досліджень, підготовлених за часів незалежної України, слід вказати на кандидатські дисертації В.В. Матвійчука «Попередження умисних вбивств апаратами кар- ного розшуку» (м. Київ, 1998), М.Ю. Валуйської «Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах» (м. Харків, 2002), Б.М. Го- ловкіна «Сімейно-побутові конфлікти у системі детермінації умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень» (м. Харків, 2002), Д.Й. Никифорчука «Вбивства на замовлення: попередження та розкриття» (м. Київ, 2009), О.І. Зазимко «Кримінологічна характеристика, детермінація та запо- бігання подружнім вбивствам» (м. Київ, 2010).

Безумовно, праці цих та інших вчених створили підґрунтя для проведення цього дослі- дження, проте всі вони були виконані зовсім при інших соціально-економічних, політичних, військових обставинах. З 2014 року і дотепер в кримінологічній науці відсутні комплексні мо- нографічні дослідження проблеми запобігання умисних посяганням на життя людини, особливо в таких умовах діяльності правоохоронних органів, коли більшість сил і засобів зосереджується на протидії державі-агресору.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, на нашу думку, необхідно акцентувати увагу на тому, що протягом останніх десяти років спостерігається суттєве зниження загальної кількості умисних вбивств та замахів, що вчинюються на території України. Якщо на початку 2000-х років реєструвалося до 4500 умисних вбивств та замахів на рік, то у 2012 році він дорівнює вже 2100 умисним вбивствам. Слід нагадати, що назване зменшення кількості умисних вбивств та замахів відбувається на фоні доволі високого загального рівня злочинності в державі. Так, загальний рівень злочинності за виключенням окремих циклів зменшення-збільшення останні 7-8 років залишається майже незмінним.

Зіставлення окреслених вище явищ, а також аналіз існуючої останніми роками кри- міногенної обстановки дозволяє стверджувати, що протягом останніх десяти років, відбува- ється «заміщення» тяжких злочинів спрямованих проти особи злочинами меншої тяжкості. При майже незмінній загальній кількості щорічно вчинюваних злочинів, кількість умисних вбивств та замахів швидко скорочується (приблизно на 6-7% кожного року починаючи з 2003). Інакше кажучи, менш тяжкі злочини, наприклад, крадіжки, «витісняють» більш тяжкі – умис- ні вбивства [2].

Така тенденція однозначно повинна сприйматись позитивно, адже скорочення кількості щорічно вчинюваних умисних вбивств та замахів до 2012 року включно майже вдвічі – досягнен- ня позитивне. Більш того, критичний аналіз Єдиних звітів про кримінальні правопорушення за 2013-2014 роки, на нашу думку, не дає ґрунтовних підстав вважати, що ситуація значно погіршу- ється (про це можуть свідчити загальні показники за ст.115 КК України) починаючи з 2013 року, хоча статистичні дані які в них містяться занепокоєння викликають.

Разом із цим, навіть пропри наявність названих тенденцій щодо загальної кількості умис- них вбивств та замахів на них, ситуацію, яка складається останніми роками у цій сфері назвати позитивною не можна. При цьому, існує необхідність актуалізувати окремі результати нашого дослідження які пов'язані зі злочинами проти власності та умисними вбивствами. Аналіз вироків судів показав, що серед раніше засуджених осіб, які притягались за умисне вбивство або замах на нього, більш ніж половина вчинила попередньо саме злочин проти власності, а не, наприклад, проти життя та здоров'я. Таким чином, на нашу думку, на сучасному етапі має місце ефект так би мовити «відстрочення», який дасть про себе знати через 2-5 років поступовим зростанням рівня умисних вбивств та замахів [3]. Це пояснюється поглибленням рівня деградації окремих соціальних груп, більш точно – осіб, які неодноразово притягаючись до відповідальності за зло- чини проти власності, з-за відсутності належної профілактичної роботи з ними, в решті решт і вчинюють умисні вбивства або замах.

По-друге, аналіз структури умисних вбивств та замахів протягом останніх десяти років показує наявність тенденцій щодо скорочення загальної кількості щорічно вчинюваних злочинів в цій сфері при обтяжуючих обставинах. Серед таких можна назвати такі види вбивств при

обтяжуючих обставинах як вбивство з корисливих мотивів, вбивство двох або більше осіб, вбивство з метою приховати інший злочин.

Разом із тим, значна частина окремих видів умисних вбивств при обтяжуючих обставинах зустрічається все частіше. Зокрема, за останні десять років суттєво збільшилась частка умисних вбивств, пов'язаних із зґвалтуванням або сексуальним насильством, вбивств вчинюваних з особливою жорстокістю, вбивств при такій обтяжуючій обставині як «особою яка раніше вчинила умисне вбивство».

По-третє, викликає реальне занепокоєння кількість умисних вбивств та замахів, які вчинюються у стані сп'яніння. За нашими підрахунками, протягом останніх років, вже біля 77% від усіх умисних вбивств та замахів вчинюється особами, які на момент вчинення злочину перебували у стані сп'яніння.

По-четверте, критичний аналіз матеріалів та вироків суду, без так званого «обвинувального» нахилу, надає можливість дійти висновку щодо зростання протягом останніх п'яти-семи років кількості умисних вбивств, які вчинюються через провокацію жертви, що не виключає вини винної особи. За нашими дослідженнями, при максимально глибокому дослідженні обставин справ по фактам умисних вбивств та замахів, сьогодні до 65% від усіх умисних вбивств вчинюється через достатньо явну провокацію з боку жертви.

По-п'яте, як вже було наголошено вище, простежується доволі чітка закономірність між кількістю раніше вчинених особою злочинів проти власності та ймовірністю вчинення у майбутньому умисного вбивства. Така закономірність, на наш погляд, пояснюється тим, що особи які неодноразово засуджуються за крадіжку (2-3 та більше разів), найчастіше, у житті суспільно-корисною працею не займаються, у переважній більшості ведуть паразитичний образ життя, який поєднується з систематичним вживанням спиртних напоїв, що в решті решт призводить до явної деградації, звуження кола особистих інтересів, виникнення агресивно-насильницької спрямованості, яка з часом «розкривається» в умисному вбивстві або замаху.

По-шосте, все більша кількість умисних вбивств або замахів вчинюється особами, які мають різноманітні психічні відхилення. Думки вчених, які досліджували цю проблему – суттєво різняться [4]. За даними дослідження, яке нами було проведене, найбільш суттєві відхилення мають приблизно 9% від всіх винних у вчиненні умисного вбивства або замаху. Інші дослідження показують, що ті чи інші відхилення мають майже 88% винних, і це, в свою чергу, навіть попри розбіжність у цифрах лише підкреслює та актуалізує небезпечність та негативність такої тенденції.

По-сьоме, в Україні в найближчі часи (орієнтовно від 1 до 3 років) очевидно, буде спостерігатись суттєве збільшення загального рівня умисних вбивств та замахів на них, навіть якщо в цей період будуть проводитись максимально ефективні запобіжні заходи. При цьому, необхідно акцентувати увагу на тому, що відбудеться як реальне збільшення рівня умисних вбивств та замахів на них, так і «статистичне», що пов'язане зі зміною порядку обліку злочинів та інших правопорушень, що помітно вже сьогодні, навіть при неглибокому аналізі Єдиних звітів про кримінальні правопорушення за 2013-2014 роки.

В свою чергу, реальне збільшення рівня умисних вбивств обумовлюється рядом факторів, серед яких найбільш вагоме значення мають такі як: а) значна економічна криза, яка поглибилась у 2013-2014 роках, та призвела до повного збідніння населення [5]; б) війна, що прямо детермінує насильство сьогодні та має довготривалі негативні наслідки; в) фактично повністю зруйнований авторитет органів державної влади, особливо правоохоронних органів, зокрема – міліції після революційних подій 2013-2014 років; г) неналежна охорона громадського порядку та нереагування на повідомлення окремих громадян і організацій, під політичним тиском (це, зокрема, випадки безкарного заповідання тілесних ушкоджень, нанесення майнової шкоди, систематичного залякування опонентів різними угрупованнями).

Висновки. Отже, нами запропоновано умисні посягання на життя людини в Україні розглядати у двох площинах: першу як загально-кримінальну насильницьку злочинність; другу як вбивства, вчиненні російськими військовослужбовцями як порушення законів та звичаїв війни, та відповідно, заходи запобігання цим убивствам запропоновано розробляти з урахуванням цього поділу.

Встановлено закономірність між кількістю раніше вчинених особою кримінальних правопорушень проти власності та ймовірністю вчинення у майбутньому умисного вбивства. Така закономірність полягає в тому, що особи, які неодноразово засуджуються за крадіжку (2-3 та більше разів), найчастіше, у житті суспільно-корисною працею не займаються, у переважній

більшості ведуть паразитичний спосіб життя, який поєднується з систематичним вживанням алкогольних напоїв, що в решті решт призводить до явної деградації, звуження кола особистих інтересів, виникнення агресивно-насилницької спрямованості, яка з часом проявляється в умисному посяганні на життя людини.

Удосконалено кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє умисні посягання на життя людини – до характеристик вчинення злочину у стані сп'яніння, відсутності офіційної зайнятості запропоновано додати ознаки, що характеризують військовослужбовців держави-агресора – корислива спрямованість, відсутність моральних перепон на вбивств жінок, дітей, осіб похилого віку та ін.

Розвинуто висновок про те, що на сучасному етапі розвитку української державності основними причинами та умовами умисних посягань на життя людини а) російсько-українська війна, що прямо детермінує насильство сьогодні та має довготривалі негативні наслідки; б) економічна криза, яка поглибилась у 2013-2014 роках та після 24 лютого 2022 року; в) відсутність дієвого механізму протидії рецидивній корисливій злочинності.

Список використаних джерел:

1. Шаблюстий В.В. Кримінальні смерті як гіперболізована загроза безпеці людини в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: Збірник наукових статей. Випуск 60. 2022. С. 81–88.
2. Rufanova Viktoriia, Shablysty Volodymyr, Spilnyk Serhiy, Sydorenko Nataliia, Mozol Stanislav. Conflict-related sexual violence as a threat to peace and security of the world. *Amazonia Investiga*. Volume 11 – Issue 53: May, 2022. Page 220-226.
3. Гритенко О.А. Питання кваліфікації умисного вбивства, поєданого із звалтуванням або сексуальним насильством. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 407-410.
4. Хашев В.Г. Деякі питання удосконалення кримінальної відповідальності за умисні вбивства з обтяжуючими обставинами. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: Збірник наукових статей. Випуск 60. 2022. С. 70-80.
5. Козич І.В. Тенденції кримінально-правової політики в сфері боротьби з кримінальними правопорушеннями, що вчиняються із застосуванням насильства. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*: Збірник наукових статей. Випуск 60. 2022. С. 112–131.